

דידקטיקה

משפטים בצורות (סדרות משפטים)

שלומית גבע

מדובר במקבצים של משפטים מתחום אחד, המוסרים מסר דומה ברהיטות ובשפה המקובלת על הדובר הילידי. המשפטים הקצרים, לשון הציווי (בחלק מהמקרים), שימוש במשלבי השפה השונים, כולל סלנג, היגיון פנימי וקצב בתוך המקבץ – כל אלה עושים את הלמידה ל'כיפית' וקלה לעיכול.

התועלת שבמקבצי משפטים

אציג להלן דרך עבודה ששימשה אותי בתחילה בתקופת עבודתי בכיתות סל"ה ('סטודנטים לפני הורים' - כיתות הכנה לסטודנטים עולים), ובהמשך גם בכיתות אחרות. אם לסכם אותה במילים ספורות, מדובר במקבצים של משפטים מתחום אחד המוסרים מסר דומה, ברהיטות ובשפה המקובלת על הדובר הילידי. משפטים אלה אמורים להילמד בעל-פה ולהשתבץ בהמשך בסדר העבודה השוטף בכיתה.

דוגמאות:

כשרוצים להיפגש:	איך מבטאים תדהמה?
אני מת לפגוש אותך.	אני בהלם!
אני חייב להיפגש איתך.	אני בשוק!
לא ראיתי אותך מזמן.	אני המום מזה!
בוא נקבע תאריך ומקום.	זה לא ייאמן.
נתאם בינינו משהו.	אני לא מאמין למראה עיני!
בוא נרשום ביומן.	אני לא מאמין למשמע אוזני!
אצלי או אצלך?	זה לא מתקבל על הדעת.
אני מקווה שלא נצטרך לבטל את זה.	זה לא יכול להיות.
אני מקווה שלא נצטרך לדחות את זה.	זה בלתי אפשרי.
זה.	אני מזועזע!
זהו, סיכמנו! זה רשום ביומן.	זה לא יכול להיות.

תהיה פגישה ביום חמישי הבא!

שלומית גבע היא מדריכה במחוז ירושלים והמרכז באגף לחינוך מבוגרים, משרד החינוך

כשמרגיעים מישהו:

יהיה בסדר, תירגע.

אל תיקח את זה ללב.

אל תהיה כזה רציני.

אל תהיה כל כך כבד.

תחשוב על עצמך.

שב! תשתה כוס מים.

זה לא בריא, אתה מעלה לעצמך את

לחץ הדם.

תפסיק לדאוג! אל תדאג!

דודה שלי הייתה אומרת: כל עכבה

לטובה.

ככה זה בחיים – יום עסל ויום בסל.

תסתכל על העניין עם פרספקטיבה.

לך לישון, 'מחר יהיה יום חדש'.

תשכח מזה! אין מה לעשות.

כשצריך לנקות:

איזה לכלוך!

זה מלוכלך.

אל תיגע! זה מלכלך.

אתה תתלכלך.

צריך לנקות את זה.

תרחץ את זה במים ובסבון.

תשטוף את זה.

תעשה ניקיון יסודי.

תשתמש בחומרים חזקים – תשפשף

חזק.

אחרי שתגמור הכול, תתרחץ.

תתנקה כמו שצריך.

הדוגמאות שלעיל ממחישות את **אופי המקבצים** ומגלות גם את המניעים הלימודיים שלי כמורה המודעת ל**תוכנית הלימודים** על נושאים ומטרותיה הדקדוקיות. משפטים קצרים, לשון ציווי, שימוש במשלבי שפה שונים כולל סלנג, איזשהו הגיון פנימי וקצב בתוך המקבץ – כל אלה עושים אותו קל לעיכול ו'כייפי' ללמידה בעל-פה. בנוסף, כמעט כל סדרת משפטים מכילה מספר לא קטן של פעלים ו/או צורות לשון ששווה להיחשף אליהן.

מתי להשתמש במקבצים ולא צרכים?

במקבץ העוסק בפגישה, למשל, מופיעים כל הפעלים המופיעים בנושא זה בתוכנית הלימודים האחרונה של האגף (לפגוש, להיפגש, לקבוע, לתאם, לבטל, לדחות, לרשום – כל אלה מופיעים ביחידה שנייה, תת יחידה שנייה). אליהם נוספו הפעלים לסכם

ולהצטרך. מבחינה לשונית יש פה גם העמדה בו זמנית של 'לרשום' ו'רשום' (הפועל בבניין קל ובינוני פעול) שימוש מכאן בנטיית 'אצל' במבע יום יומי שכיח ועוד. במקבץ בנושא ניקיון, שאפשר ללמדו - אם מזדמן - בסמוך לפסח (אך לא בהכרח...), יש שימוש מכאן בשורשים המופיעים בבניינים שונים: פיעל, פועל התפעל. המשפטים קצרים אמנם, אך כוללים את מילת היחס המתאימה להילמד עם הפועל. ביחידה מילולית כזאת, שנראית על פניה קטנה, יש מספר פעלים רב: לנקות, להתנקות, ללכלך, להתלכלך, מלולך, לשטוף, לרחוץ, להתרחץ, לגעת, לשפשף, לעשות ניקיון, להשתמש, לגמור. בשני המקבצים האחרים שהובאו לעיל בולט דווקא השימוש בסלנג בביטויים רווחים ובאסוציאציות המוכרות כמעט לכול. הפועל מופיע בדרך כלל בצורת ציווי עתיד, בצורת התקשורתית ביותר לטעמי, לכן מתאפשר שימוש מידי במשפטים.

ייחודו של חומר מסוג זה

מבחינת הלומד, למידה מסוג כזה יוצרת 'בועות' של ידע בעל נפח וסגנון, בתוך ריק יחסי של מערכת השפה כולה. ההתקדמות בשליטה בשפה נעשית כאן ב'קפיצות'. כלומר, יש כאן חומר רב דחוס, שלם ומסוגן, שניתן להשתמש בו ללא השקעת מחשבה או התלבטות יתרה משום שהמשפטים נלמדים שלמים ותקשורתיים. מושגת היחשפות רבה והתקדמות מהירה באוצר מילים מבעים ביטויים ומשפטים שגורים בהקשרים ברורים.

יש לשים לב לכך שמדובר כאן בלימוד אינטנסיבי, תובעני והישגי, הדורש עבודה קשה שלא תיעשה ללא משמעת עבודה, אמון במורה ואמונה בצדקת השיטה. קשה יהיה להוסיף יותר משתי סדרות כגון אלה בשבוע לעבודתה השוטפת של כיתה הלומדת ארבעה חמישה ימים בשבוע.

ההתקדמות בלמידה הממוקדת בהבנת והפנמת המבנים של השפה באופן דידיקטי נעשית בד בבד במסלול הקבוע והרגיל ובקצב המקובל. תבניות הלשון המופיעות במקבצי המשפטים, מועברות בכיתה בצורת 'השתלה' ולא בדרך של הקניה שיטתית. זהו ערוץ עבודה נוסף לכיתה. בבוא הזמן יוקנו תבניות שונות בצורה מסודרת ושלימה, והמידע שנקלט ממקבצי המשפטים יקל על למידתן. ההמרות המוצעות בעת למידת המקבצים הן מעטות והכרחיות, כדי לעשות את המשפטים לשימושיים. כאשר נבחרת סדרה יש להפעיל שיקול דעת ולהתייחס גם לכמות ואיכות התבניות המושתלות. כך שלא תהווה מעמסה אלא תמיכה במידת האפשר ללמידה השוטפת.

דרכי הוראה

בשלב הראשון יש ללמוד את המשפטים בעל פה. בשלב הבא יש להשתמש בהם באופנים שונים.

שלב ראשון

היום הראשון – **למידה בעל פה.**

המשפטים נכתבים על הלוח (עדיף לבחור עד תשעה משפטים מן המקבץ);
התלמידים מתחילים להעתיק את המשפטים למחברתם;
פעולות קריאה ותרגום (כדאי להתכונן בבית לשלב זה, להכין תרגום באנגלית או רוסית לפי הצורך ואפילו להיעזר בדובר/י שתי השפות);
קריאה חוזרת תוך המרות הכרחיות - בדרך כלל, מכיוון שמדובר בגוף שני, לשון ציווי - מזכר לנקבה ומיחיד לרבים;
שינון בעל פה במקלה;
מחיקת חלק מהמילים וקריאה חוזרת של המשפטים (תלמיד טוב יעשה זאת לבד ואחריו עוד שניים שלושה); מחיקת מילים נוספות- כמעט כולן. וחוזר חלילה.
שיעורי בית: ללמוד בעל פה את המשפטים. בשלב כלשהו במהלך הלמידה - להוסיף מידע כללי על המשפטים: סלנג / גבוה / ביטוי
יום שני – חזרה, שינון נוסף. בחינה אישית בעל פה לחלק מהתלמידים.

שלב שני

היום השני והימים שלאחריו- **שימוש במבעים/משפטים.**

☒ **איתור מצבים טבעיים.** יש לתת לתלמידים להשתמש

במבעים במקומם הנכון, המתבקש. לדוגמה:

• התלמידים יביעו עייפות בסוף השיעור:

מבעי עייפות - אני עייף. אני גמור. אני מת מעייפות. אני לא קולט שום דבר. קשה לי להתרכז. אני כבר לא יכול לחשוב. הראש שלי נפוח. העיניים שלי נעצמות. אני מת לישון.

▪ התלמידים יעודדו את חבריהם על תשובה

מוצלחת:

מבעי עידוד - כול הכבוד. אתה עשר. אין כמוך. אתה תלמיד מצוין. אתה התלמיד הכי טוב בכיתה. תמשיך ללמוד ככה. אם תמשיך ככה, תגיע רחוק.

• התלמידים יודו אחד לשני, כשיש סיבה להודות:

מבעי תודה - תודה. ממש תודה. אין לי מילים כדי להודות לך. אני מודה לך מקרב לב. אתה לא מתאר לעצמך איזו טובה עשית לי. עזרת לי המון. אני מאוד מעריך את זה. זה ממש יפה מצדך. תודה לך על הכול.

☒ **המורה תכין סיטואציה שבה ישתתפו התלמידים בעזרת המבעים שלמדו.** הסיטואציה יכולה להיכתב ולהיקרא לצורך מחזור מילים או במיוחד לצורך מחזור המשפטים שנלמדו. דוגמאות:

• 'א' רוצה לצאת מהבית הוא לא מוצא את המפתחות שלו. הוא מתקשר לאשתו/לחברים'. מה הוא אומר לה/להם?..

התלמידים ישתמשו ב**מבעי אבדה** - איפה זה? זה לא פה ולא שם. אני לא יודע איפה זה. איפה זה נמצא? אני לא מוצא את זה. זה נעלם לי. זה הלך לאיבוד. זה אבד. איבדתי את זה. זה איננו. זה היה ואיננו. חיפשתי בכל מקום ולא מצאתי. חיפשתי פה/שם/בתוך ה.../מעל ה.../תחת ה.../בפנים/ בחוץ/ בחדר/ בחצר. אולי השארתי את זה אצלך?

○ 'לפני יומיים יצא א' בשבע וחצי בבוקר מהבית כדי לנסוע לעבודה. הסתכל ימינה ושמאלה ולא מצא את המכונית שלו. מה אמר לעצמו? מה אמר לאשתו?...'

התלמידים ישתתפו בסיפור וישתמשו ב**מבעי התדהמה** שלמדו. המורה תמשיך: 'ובכן, מה עשה אדון א'?' מיד התקשר למשטרה. ומה אמר להם? ומה הם אמרו לו?' התלמידים ישתמשו ב**מבעי אבדה** במשפטים המתאימים לסיטואציה.

☒ **הפעלות ומשחקים שונים.**

דוגמאות:

• **לכל תלמיד זהות חדשה:** שם; גיל; ארץ מוצא. מסתובבים בכיתה, נפגשים ונפרדים מדי מספר דקות כשהמורה נותן סימן. בזמן הפרידה משתמשים ב**מבעי היכרות** - שמחתי להכיר אותך. היה נפלא לשוחח איתך. אני מקווה לראות אותך שוב. להתראות בקרוב.

• **מגוון סיטואציות לאותו נושא:** זוגות תלמידים בונים סיטואציות שונות כולם משתמשים בסדרת מבעים מסוימת אחת. הכיתה מנחשת על איזו סיטואציה בדיוק מדובר.

• **כל זוג בחנות מסוג אחר בקניון:**

מבעי המלצה – אני מציע לך שתיקח את זה. אני ממליץ לך על זה. כדאי לך. אל תחשוב פעמיים. אל תתלבט. חבל על הזמן שלך. תחליט כבר! לא תתחרט! אין עוד כזה בכול העיר. זה בדיוק בשבילך. זה כל כך מתאים לך. לך על זה. תאמין לי רק תרוויח מזה. לא תקבל הצעה יותר טובה בשום מקום.

* **זוגות של מחמיא ומחמא:**

הזוגות עשויים להיות: שתי חברות, דון ז'ואן ומחוזרת, צלם ודוגמנית, מזכיר ומנהלת וכו'.

מבעי מחמאה - את נראית טוב הבוקר. זאת לא סתם מחמאה, אני לא מחמיא לך סתם. בכלל את נראית מצוין. את פשוט יפה יותר מיום ליום (משבוע לשבוע; משנה לשנה). אדום - זה הצבע שלך. הבגד הזה ממש מתאים לך. זה יושב עלייך עשר. זה ממש יפה לך. חוץ מזה עשית עבודה מצוינת. רואים שאת בחורה מוכשרת - גם יפה וגם חכמה. באותה צורה, **מבעי התנצלות** – אני מתנצל. אני מצטער על זה. תסלח לי. סליחה ממש סליחה. זה לא היה בכוונה. לא התכוונתי לזה. לא התכוונתי לפגוע בך. סתם שטות. טיפשי מצדי. באמת חוסר מחשבה. זה היה בלי כוונה. אני לא יודע איך זה קרה. אני מבטיח שזה לא יקרה שוב.

• **רשימת תגובות למבעים.** המורה תוסיף תגובות למשפטים באי סדר. התלמידים יסדרו את התגובות בסדר הגיוני מול רשימת המשפטים, ואז יקומו, ייפגשו וייפרדו, לפי הוראת המורה, וישתמשו במשפטים ובתגובות המתאימות. לדוגמה: אפשר לתרגל כך **מבעי מה נשמע ותגובות עליהם** – הי, מה נשמע? מה העניינים? מה שלומך? איך אצלך? איך אתה מרגיש? איך הבריאות? מה המצב? מה קורה? ממש טוב לראות אותך. אני שמח לראות אותך. אתה נראה טוב. התגובות: אין בעיות! אצלי הכול בסדר! הכול כרגיל! אל תשאל! המצב נורא! טוב לראות אותך!

• **תשובה אוטומטית.** כל תלמיד יקבל משפט אחד מהמקבץ וישתמש בו לתשובה אוטומטית ללא מחשבה. לאחר זמן-מה ניתן להחליף משפט זה באחר. לדוגמה:
מבעי עייפות – התלמידים ישאלו זה את זה מה שלומך? ויגיבו כל אחד במשפט שקיבל;
מבעי פרידה - מדי פעם קם תלמיד אחר ומכריז: 'אני הולך!' הכיתה מגיבה במבעי פרידה - תישאר עוד קצת. אל תלך כל כך מוקדם? מה קרה? למה אתה בורח? אל תברח! לאן אתה רץ? אל תעזוב אותנו! אל תשאיר אותנו לבד! אתה לא יכול להיפטר מאיתנו ככה סתם. שב עוד כמה דקות! נרגיש בודדים מסכנים ועזובים בלעדיך. אנחנו כבר מתגעגעים אליך. מתי תחזור אלינו? מתי תשוב? נחשוב עליך כול הזמן. נדאג לך כול הזמן. לפחות נלווה אותך עד הדלת.

☒ כתיבה

כל שנעשה בעל פה, אפשר וטוב לעשותו גם בכתב - מהסגור לגמרי עד הסגור למחצה. אפשר לכתוב את הסיטואציות, להשלים סיטואציות חצי מוכנות וכדומה. (ראו על כך עוד במבוא לחוברת **מה אומרים כש...** (פרטים להלן).

שלב שלישי

מהיום השני והלאה אפשר לעסוק ב **פירוק המשפטים למילים ולתבניות לשון**. הכוונה לשילוב המילים בדפי המילים השבועיים, בתרגילים הממחזרים את אוצר המילים והתבניות הנלמדות או מושתלות בכיתה. כך מבססים ומחזקים תבניות שונות, בהתאם לתוכנית העבודה של הכיתה, תוך היזכרות בידע שנרכש מן המשפטים.

קצת על החוברת 'מה אומרים כש...'

כאמור, תחילת הדרך, המתוארת במאמר זה, הייתה בכיתות סל"ה. לאחר שראיתי בכיתות אלה 'כי טוב', החלטתי להוסיף ולהגדיל את מספר הצורות / סדרות המשפטים כך שיכילו את כל אוצר הפעלים של תוכנית הלימודים, יכללו את כל מבעי התקשורת שהתוכנית דורשת ויטייחו לתחומי התפקוד הנדרשים בה.

התוצאה של רעיון 'גורף' זה היא החוברת **מה אומרים כש...**, הנמצאת במרפ"ד בירושלים ובאתר האגף. בחוברת מעל 80 סדרות בנושאים שונים ובהם כל פעלי

התוכנית ועוד מאתיים נוספים. בדברים שלעיל הופיעו מספר דוגמאות מן החוברת. כדאי לשים לב למבוא, ולטבלת המיון לפי נושאים. הלמידה בדרך זו הוכיחה עצמה בעיקר בכיתות אשר נמצאות בשלב של רכישת מיומנות הדיבור, כלומר, בכיתות א', ב' ואפילו ג'. היא נוסתה בהצלחה בכיתות א+, דהיינו מתחילים שהגיעו לכיתה עם ידיעת האלף בית.